

УДК 378.017:172.15]:[378.018.8:373.3.011.3-051](045)
DOI: 10.31499/2307-4906.2.2026.362967

ФОРМУВАННЯ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Вікторія Макарчук, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової освіти,
Уманський національний університет.

ORCID: 0000-0003-1383-121X

E-mail: makarchukvika10@gmail.com

У статті висвітлено проблему формування основ національної культури майбутніх учителів початкової освіти в процесі їхньої професійної підготовки у закладах вищої освіти. Уточнено сутність поняття «національна культура» в контексті підготовки майбутніх учителів початкової освіти як сукупності матеріальних і духовних цінностей українського народу – мови, традицій, звичаїв, обрядів, народної творчості, мистецтва та історичної пам'яті. Обґрунтовано, що структура національної культури майбутнього вчителя початкової освіти є цілісним утворенням, яке охоплює чотири взаємопов'язані компоненти: когнітивний; аксіологічний; діяльнісний; рефлексивний. Визначено й теоретично обґрунтовано п'ять умов ефективного формування основ національної культури майбутніх учителів початкової освіти. Констатовано, що лише комплексна реалізація визначених умов забезпечує цілісну готовність майбутнього вчителя початкової школи до виконання культурно-виховної функції.

Ключові слова: національна культура; майбутні вчителі; початкова освіта; професійна підготовка; національно-культурна ідентичність; народна педагогіка; культурно-виховна діяльність; виховна робота; інноваційні методи.

FORMATION OF THE BASIS OF NATIONAL CULTURE OF FUTURE PRIMARY EDUCATION TEACHERS

Viktoriya Makarchuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the
Department of Elementary Education, Uman National University.

ORCID: 0000-0003-1383-121X

E-mail: makarchukvika10@gmail.com

The article examines the problem of forming the foundations of the national culture of future primary education teachers in the process of their professional training in higher education institutions. The essence of the concept of "national culture" in the context of training future primary education teachers is specified as a set of material and spiritual values of the Ukrainian people – language, traditions, customs, rituals, folk art, art and historical memory. It is substantiated that the structure of the national culture of a future primary education teacher is a holistic formation that includes four interrelated components: cognitive – a system of knowledge about the cultural heritage of the Ukrainian people; axiological – a system of national and cultural values and conscious national identity as the internal core of the pedagogical position; activity – the ability to practically implement the acquired knowledge using folk pedagogy, folklore and decorative and applied arts; reflexive – the ability to critically self-assess one's own level of national-cultural competence and consciously position oneself as a carrier and translator of national culture. Five conditions for the effective formation of the foundations of national culture of future primary school teachers have been identified and theoretically substantiated: integration of the national-cultural component into the content of professional disciplines; use of innovative forms and methods of teaching aimed at the active assimilation of national-cultural values;

organization of extracurricular activities of students with a national-cultural orientation; formation of a conscious national-cultural identity as the basis of the pedagogical position of a future teacher; ensuring continuity between theoretical training and pedagogical practice in the context of national-cultural education. It has been stated that only the comprehensive implementation of the identified conditions ensures the holistic readiness of a future primary school teacher to perform a cultural and educational function.

Keywords: national culture; future teachers; primary education; professional training; national and cultural identity; folk pedagogy; cultural and educational activities; educational work; innovative methods.

Сучасний етап розвитку української держави позначений посиленою увагою суспільства до питань збереження та відтворення національної культури, утвердження культурної ідентичності і патріотичних цінностей серед молодого покоління. В умовах повномасштабної збройної агресії ці завдання набули особливої актуальності й практичної значущості, оскільки система освіти постає одним із ключових інститутів формування національної свідомості та культурної стійкості нації.

Аналіз стану підготовки майбутніх учителів початкової освіти свідчить про недостатнє системне впровадження національно-культурного компонента в педагогічний процес. Культурологічний вимір фахової підготовки нерідко залишається на узагальненому рівні й не отримує належного методичного забезпечення. Як зазначає Т. Потапчук, ефективність формування національно-культурної ідентичності здобувачів ЗВО залежить від урахування соціально-педагогічних, психологічних і регіональних чинників, які часто ігноруються в реальній практиці підготовки [7].

Реформування системи вищої педагогічної освіти в контексті принципів Нової української школи актуалізує потребу в переосмисленні змісту, форм і методів підготовки майбутніх учителів, посиленні її національно-культурної складової. Концепція національного виховання студентської молоді, затверджена МОН України, визначає формування національної свідомості, культурної ідентичності та патріотизму пріоритетними завданнями вищої школи [2]. Проте на практиці реалізація цих положень залишається фрагментарною, що підтверджує необхідність цілісного наукового осмислення проблеми формування основ національної культури майбутніх учителів початкової освіти.

Отже, актуальність порушеної проблеми зумовлена: суспільним запитом на учителів із сформованою національно-культурною ідентичністю; недостатньою розробленістю методичних засад упровадження національно-культурного компонента в підготовку майбутніх учителів початкової освіти; потребою в науковому обґрунтуванні умов, що забезпечують ефективність цього процесу.

Питання формування професійної культури майбутніх учителів початкової школи досліджує І. Кришень, яка акцентує увагу на тому, що педагогічна практика є одним із ключових критеріїв сформованості професійної культури майбутнього педагога, заклади вищої освіти мають забезпечувати не лише професійне, а й емоційно-моральне становлення особистості здобувача [3].

Науково-практичні заходи наукових установ НАПН України з національно-патріотичного виховання аналізують В. Луговий, О. Топузов, І. Регейло та І. Гудим, систематизуючи результати досліджень із проблем національно-патріотичного виховання та окреслюючи перспективи їх реалізації в освітній процес [4].

Питання диверсифікації професійної підготовки педагогів початкової освіти відповідно до принципів Нової української школи вивчають Н. Мачинська та О. Білик, які характеризують особливості організації підготовки майбутніх учителів початкової освіти та обґрунтовують необхідність посилення культурологічного складника цієї підготовки [5].

Попри значну кількість наукових розвідок із суміжних питань, проблема цілісного формування основ національної культури майбутніх учителів початкової освіти як системного процесу залишається недостатньо дослідженою.

Метою статті є обґрунтування сутності процесу формування основ національної культури майбутніх учителів початкової освіти у професійній підготовці у закладах освіти.

Формування основ національної культури майбутніх учителів початкової освіти є багатоаспектним педагогічним процесом, що потребує системного підходу до організації професійної підготовки у закладах вищої освіти. Для розуміння сутності цього процесу необхідно насамперед з'ясувати зміст ключових понять дослідження.

Національна культура як педагогічний феномен охоплює сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених українським народом упродовж його історичного розвитку, – мову, традиції, звичаї, обряди, народну творчість, мистецтво, історичну пам'ять та систему моральних норм. У педагогічному розумінні національна культура постає не лише як об'єкт засвоєння, а й як середовище формування особистості учителя, його світоглядних орієнтирів і професійних цінностей. Показово, що навіть у найскладніші періоди державності – в умовах русифікації, радянської ідеологізації освіти, і в умовах повномасштабної збройної агресії – українська культурна ідентичність зберігалася і відтворювалася передусім через систему освіти та постать учителя [8]. Це свідчить про те, що вчитель початкової школи є не просто фахівцем з навчання грамоти – він є першим і найважливішим провідником дитини у сутність національної культури, її цінностей і сенсів.

Аналіз наукових джерел дозволяє виокремити чотири структурні компоненти національної культури майбутнього вчителя початкової освіти.

Когнітивний компонент передбачає наявність системи знань про історію, традиції, звичаї, обряди та культурну спадщину українського народу. Майбутній учитель має знати регіональні особливості народного вбрання, відмінності календарно-обрядового циклу в різних областях України, історію виникнення народних промислів – петриківського розпису, косівської кераміки, решетилівського килимарства, опішнянської гончарної традиції. Він також має орієнтуватися в жанровому різноманітті українського фольклору – від колискових і забавлянок до дум і балад, – вміти пояснити дітям символіку вишиванки, значення писанки, зміст Різдвяних і Великодніх обрядів.

Аксіологічний компонент охоплює систему національно-культурних цінностей, патріотичних почуттів, поваги до рідної мови та усвідомлення власної національної ідентичності. Цей компонент є внутрішнім стрижнем, який визначає, наскільки майбутній педагог особистісно ідентифікує себе з українською культурою, чи сприймає він її як «свою», чи лише як предмет вивчення. М. Козир та Н. Філонова наголошують, що патріотичне виховання молоді буде дієвим лише тоді, коли сам педагог є носієм розвинених патріотичних почуттів – лише за цих умов школярі цінуватимуть традиції і

звичаї, підтримуватимуть взаємозв'язок між поколіннями та прагнутимуть до розвитку своєї країни [1].

Діяльнісний компонент відображає здатність майбутнього педагога практично застосовувати набуті знання у виховній роботі з молодшими школярами. Конкретним виявом цього компонента є вміння: організувати урок читання з використанням народних казок і легенд; провести виховну годину, присвячену народному святу – Івана Купала, Маланки, Стрітіння; залучити учнів до виготовлення народних іграшок або елементів вишивки; організувати виставку народного мистецтва; підготувати і провести свято рідної мови. Саме через конкретні дії національна культура «оживає» для дитини і стає частиною її власного досвіду.

Рефлексивний компонент виявляється в здатності майбутніх учителів до самооцінки власного рівня національно-культурної компетентності, критичного осмислення своєї ролі як носія і транслятора національної культури. Рефлексивний компонент також передбачає здатність майбутнього учителя критично ставитися до проявів культурного колоніалізму в освіті – нав'язаних стереотипів, спотворень історичної пам'яті, нівелювання регіональної культурної своєрідності.

Формування зазначених компонентів відбувається в процесі професійної підготовки і потребує цілеспрямованого педагогічного супроводу. На основі аналізу наукових досліджень та освітньої практики визначено п'ять умов, що забезпечують ефективність формування основ національної культури майбутніх учителів початкової освіти.

Перша умова – інтеграція національно-культурного компонента в зміст фахових дисциплін. Реалізація цієї умови передбачає наскрізне впровадження матеріалів з історії та культури України в усі навчальні дисципліни, а не лише в спеціально відведені курси. Так, на заняттях з методики навчання української мови студенти мають опановувати не лише дидактичні прийоми, а й аналізувати тексти фольклорного та художнього характеру – вивчати особливості мови казок Івана Франка, Лесі Українки, Василя Сухомлинського, розуміти, як через мовний матеріал формуються уявлення молодших школярів про рідний край і народні цінності. На заняттях з методики навчання природознавства доцільно включати матеріали про народний календар, народні прикмети, традиційне господарювання українців у різних природних зонах – Поліссі, Степу, Карпатах. На уроках образотворчого мистецтва важливо знайомити студентів не лише із загальними техніками малювання, а й з конкретними школами народного декоративно-прикладного мистецтва, вчити їх розпізнавати регіональні орнаментальні традиції.

Друга умова – використання інноваційних форм і методів навчання, спрямованих на активне засвоєння національно-культурних цінностей. Традиційні лекційно-семінарські форми роботи не завжди забезпечують глибоке емоційне залучення студентів до процесу засвоєння національної культури. Натомість активні та інтерактивні методи дозволяють студентам не лише отримувати знання про неї, а й переживати її як власний досвід.

Серед конкретних форм роботи особливої ефективності набувають: лекції-візуалізації в музеях народного побуту, де студенти можуть безпосередньо взаємодіяти з автентичними предметами матеріальної культури – рушниками, гончарними виробами, музичними інструментами; майстер-класи з народних ремесел –

писанкарства, лозоплетіння, вишивання хрестиком і гладдю; фольклорні практикуми, під час яких студенти не лише слухають народні пісні, а й самі їх виконують, вивчають регіональні мелодичні особливості, розучують колядки, щедрівки, веснянки; проєктна діяльність із підготовки власних методичних розробок на народознавчому матеріалі; рольові ігри, що моделюють ситуації проведення народних свят у класі. В. Молоткіна, Л. Хмельницька та Н. Новородовська доводять ефективність лекцій у музеї та самостійної джерелознавчої роботи здобувачів саме як засобів формування живого, а не формального зв'язку з національною культурою [6].

Третя умова – організація позааудиторної діяльності здобувачів із національно-культурним спрямуванням. Формування основ національної культури не може обмежуватися аудиторними заняттями – воно має пронизувати весь уклад студентського життя. Конкретними формами такої діяльності є: участь у фольклорних ансамблях і студентських етнографічних гуртках; організація і проведення студентами народних свят для дітей молодшого шкільного віку в рамках волонтерської діяльності; участь в етнографічних експедиціях із записування народних пісень, переказів, рецептів народної кухні від представників старшого покоління; створення студентських виставок народного мистецтва та ремесел; участь у конкурсах знавців народних традицій, вікторинах з українознавства та краєзнавства. В. Луговий, О. Топузов та ін. наголошують, що залучення молоді до реальної культурно-просвітницької діяльності є значно ефективнішим засобом формування патріотичних почуттів, ніж пасивне засвоєння теоретичного матеріалу [4].

Четверта умова – формування у майбутніх учителів усвідомленої національно-культурної ідентичності як основи їхньої педагогічної позиції. Ця умова є найбільш глибинною, оскільки стосується не стільки знань і вмінь студентів, скільки їхнього ставлення до себе як до носіїв і трансляторів національної культури. Педагог, який не відчуває особистісного зв'язку з національною культурою, не може ефективно формувати цей зв'язок в учнів.

У практичному вимірі реалізація цієї умови передбачає включення в освітній процес завдань рефлексивного характеру: написання есе «Яке місце посідає народна культура в моєму житті», «Що я знаю про культурні традиції свого регіону», «Яким учителем-носієм національної культури я хочу бути»; ведення культурологічного щоденника, де студенти фіксують свої спостереження за народними традиціями, зустрічі з представниками старшого покоління, власні враження від відвіданих культурних заходів; участь у дискусіях на теми «Чому важливо зберігати регіональні культурні особливості?», «Як поєднати сучасність і традицію у вихованні молодших школярів?», «Чим українська культурна ідентичність відрізняється від інших?». В. Ревенко та Н. Євдокимова наголошують, що в умовах деколонізації та реформування освіти після 2014 року і особливо після 2022 року формування свідомої національної ідентичності стало не лише педагогічним, а й суспільно-громадянським завданням [8].

П'ята умова – забезпечення наступності між теоретичною підготовкою студентів і педагогічною практикою в контексті національно-культурного виховання. Педагогічна практика є тим простором, де майбутній учитель реалізує набуті знання та цінності у реальній взаємодії з молодшими школярами.

Отже, формування основ національної культури майбутніх учителів початкової освіти є цілісним і системним процесом, що охоплює когнітивний, аксіологічний,

діяльнісний і рефлексивний компоненти та реалізується через сукупність взаємопов'язаних умов. Ефективність цього процесу забезпечується інтеграцією національно-культурного компонента в зміст фахових дисциплін, використанням інноваційних форм і методів навчання, організацією позааудиторної діяльності, формуванням усвідомленої національно-культурної ідентичності здобувачів та забезпеченням наступності між теоретичною підготовкою і практикою. Лише комплексна реалізація всіх п'яти умов здатна забезпечити справжню готовність майбутнього вчителя початкової школи до виконання своєї культурно-виховної місії.

Національна культура майбутнього вчителя початкової освіти є складним феноменом, що охоплює мову, традиції, звичаї, народну творчість, мистецтво та історичну пам'ять українського народу. Її структура представлена чотирма взаємопов'язаними компонентами – когнітивним, аксіологічним, діяльнісним і рефлексивним, – комплексний розвиток яких визначає готовність педагога до культурно-виховної роботи з молодшими школярами.

Обґрунтовано п'ять умов ефективного формування основ національної культури майбутніх учителів початкової освіти: інтеграція національно-культурного компонента в зміст фахових дисциплін; використання інноваційних форм і методів навчання; організація позааудиторної діяльності з національно-культурним спрямуванням; формування усвідомленої національно-культурної ідентичності; забезпечення наступності між теоретичною підготовкою та педагогічною практикою.

Констатовано, що в умовах повномасштабної збройної агресії формування національно-культурних основ майбутніх учителів набуває суспільно-громадянської значущості. Перспективи подальших досліджень убачаємо в експериментальній перевірці відповідної методичної моделі.

Конфлікт інтересів. Автори повідомляють про відсутність конфлікту інтересів.

Фінансування дослідження. Дослідження виконано без залучення зовнішнього фінансування.

Доступність даних. Дослідження не передбачало використання окремих наборів даних.

Використання інструментів штучного інтелекту. Під час підготовки цієї роботи інструменти штучного інтелекту не застосовувалися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Козир М., Філонова Н. Проблема формування національної свідомості сучасних школярів (на прикладі ідей патріотичного виховання В. О. Сухомлинського). *Науково-педагогічні студії*. 2022. Вип. 6. С. 75–83. DOI: <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2022-6-75-83>.
2. Концепція національного виховання студентської молоді : рішення МОН України від 25.06.2009 № 7/2-4. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr2_4290-09.
3. Кришень І. В. Формування професійної культури майбутніх учителів початкової школи. *Вісник психології і соціальної педагогіки*. URL: https://www.psyh.kiev.ua/Кришень_І.В._Формування_професійної_культури_майбутніх_учителів_початкової_школи.
4. Луговий В. І., Топузов О. М., Регейло І. Ю., Гудим І. М. Науково-практичні заходи (проекти) наукових установ НАПН України з національно-патріотичного виховання. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2023. Т. 5. № 2. С. 1–13. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5210>.
5. Мачинська Н. І., Білик О. Диверсифікація професійної підготовки педагогів початкової освіти із принципами Нової української школи. *Імідж сучасного педагога*. 2023. № 2(209). С. 12–18. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-2\(209\)-12-18](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-2(209)-12-18).

6. Молоткіна В., Хмельницька Л., Новородовська Н. Формування національної ідентичності при викладанні історико-культурологічних дисциплін у закладах вищої освіти. *Український літопис*. 2024. № 4. С. 73–81. DOI: <https://doi.org/10.31470/2786-8583-2024-4-73-81>.
7. Потапчук Т. В. Методичні аспекти вдосконалення процесу формування національно-культурної ідентичності студентів вищих педагогічних навчальних закладів. *Народна освіта*. 2015. № 3(27). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3653.
8. Revenko V., Yevdokymova N. Cultural identity and national traditions in Ukrainian education: Historical perspectives. *SSRN Electronic Journal*. 2025. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.5530798>.

REFERENCES

1. Kozyr, M., & Filonova, N. (2022). Problema formuvannia natsionalnoi svidomosti suchasnykh shkoliariv (na prykladi idei patriotychnoho vykhovannia V. O. Sukhomlynskoho) [The problem of forming national consciousness of modern schoolchildren (based on the ideas of patriotic education of V. O. Sukhomlynskyi)]. *Naukovo-pedahohichni studii*, (6), 75–83. DOI: <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2022-6-75-83> [in Ukrainian].
2. Kontseptsia natsionalnogo vykhovannia studentskoi molodi [Concept of national education of student youth]. (2009). Rishennia MON Ukrainy vid 25.06.2009 № 7/2-4. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr2_4290-09 [in Ukrainian].
3. Kryshyn, I. V. Formuvannia profesiinoi kultury maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly [Formation of professional culture of future primary school teachers]. *Visnyk psykholohii i sotsialnoi pedahohiky*. URL: https://www.psyh.kiev.ua/Кришень_І.В._Формування_професійної_культури_майбутніх_учителів_початкової_школи [in Ukrainian].
4. Kulturolohichni pidkhid do vykladannia filolohichnykh dystsyplin: mova yak chynnyk identychnosti [Culturological approach to teaching philological disciplines: language as a factor of identity]. (2025). *Naukovi zapysky Lvivskoho derzhavnoho universytetu bezpeky zhyttiediialnosti. Seriya: Pedahohika i psykholohiia*. URL: <https://journal.ldubgd.edu.ua/index.php/pp/article/view/3032> [in Ukrainian].
5. Luhovyi, V. I., Topuzov, O. M., Reheilo, I. Yu., & Hudym, I. M. (2023). Naukovo-praktychni zakhody (proieky) naukovykh ustanov NAPN Ukrainy z natsionalno-patriotychnoho vykhovannia [Scientific and practical measures (projects) of scientific institutions of the NAES of Ukraine on national-patriotic education]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy*, 5(2), 1–13. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5210> [in Ukrainian].
6. Molotkina, V., Khmel'nitska, L., & Novorodovska, N. (2024). Formuvannia natsionalnoi identychnosti pry vykladanni istoryko-kulturolohichnykh dystsyplin u zakladakh vyshchoї osvity [Formation of national identity in teaching historical and cultural studies disciplines in higher education institutions]. *Ukrainskyi litopys*, (4), 73–81. DOI: <https://doi.org/10.31470/2786-8583-2024-4-73-81> [in Ukrainian].
7. Potapchuk, T. V. (2015). Metodychni aspekty vdoskonalennia protsesu formuvannia natsionalno-kulturnoi identychnosti studentiv vyshchyykh pedahohichnykh navchalnykh zakladiv [Methodological aspects of improving the process of forming the national-cultural identity of students of higher pedagogical educational institutions]. *Narodna osvita*, (3(27)). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3653 [in Ukrainian].
8. Revenko, V., Yevdokymova, N. (2025). Cultural identity and national traditions in Ukrainian education: Historical perspectives. *SSRN Electronic Journal*. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.5530798>.

Стаття надійшла до редакції 23.04.2026 р.
Прийнята до друку 23.05.2026 р.
Опубліковано 27.05.2026 р.

This work is licensed under a Creative Commons License Creative Commons Attribution 4.0 International (CC-BY-4.0).